

fokú eszményítése következtében az üzenet némileg veszít hatásából. A regényben egy alkalommal Gallai István a szervezkedő kommunisták közeledésére így válaszol: „Nem csak hozzátok tartozom. Én senkihez sem tartozom egészen.” Egyéni útjáról ugyanakkor így vall: „De mi nem ugyanarról a rózsamézzől beszélünk. A rózsaméz az rózsaméz. Azt én egymagam keresem, és egyszer majd megtalálom.” Ezek a mondatok jól jellemzik Gallai István társadalmi helyzetét és nézeteit.

Végeredményben Török Ádám megmaradt magányos, erőszakos igazságtevőnek, Gallai István pedig magányos, humanista álmodozónak.

A *Virágos katonában* a súlypont az eszmei üzeneten van, azaz a szerző két hőse sorsán keresztül bizonyos tanulságot von le, és azt közli is az olvasóval. Ezért mondhatjuk azt, hogy a *Virágos katona* fejlődésregény. A *Rózsaméz*ben nem annyira az újra felbukkanó két hős sorsának követésén és újabb tanulságok számbavételén van a hangsúly, inkább az igen széles és lényegeset megragadó társadalmi képen. Sok szempontból kulcsregény a *Rózsaméz*, hiszen gyakran idéz fel megtörtént eseményeket és valóságos hősokeket. A *Rózsaméz* a korabeli társadalom meggyőző képe.

A fentieket összegezve megállapíthatjuk, hogy Gion sikerrel fordult a társadalmi regény felé. A szerző reménykeltő írói eredményeiben bízva várhatjuk a trilógia lezárását. Kétségtelen, hogy Gion számára ez lesz a nehezebb feladat.

VARGA István

SZÍNHÁZTORTÉNETI UTAZÁS

Gerold László: *Színházi életünk I.*, Forum, Újvidék, 1976

Mind gyakrabban kerül érdeklődésünk homlokterébe a múlt. Egyre többet beszélünk róla, és bele-belekezdünk tudományos feldolgozásába is.

Növekvő érdeklődésünk nem véletlenszerű. A múltunkkal kapcsolatos tisztánlátás igénye törvényszerűen ráirányítja figyelmünket kulturális valóságunk egy-egy kezdeti korszakának vizsgálatára. A múlt eseményeinek bemutatásában, felidézésében és megvilágításában fontos szerep jut az emlékiratoknak, naplókknak, leveleknek. Még akkor is, ha ezek a dokumentumok szubjektív, tehát egyéni szemszögből, a személyes élményt, benyomást tükröző, sokszor részrehajló mozzanatokkal átszőve ábrázolják a történeteket.

A múlt századbéli jugoszláviai magyar színházi élet eseményeit visszapergetve, Gerold László *Színházi életünk I.* című könyve elsősorban a vidék magyar színházi élete legmozgalmasabb száz évről szól. Az első szintársulatok alapításának, életének és felbomlásának körülményeit, a vándorlásokat, a vidéki színjátszás központjaiban való vendég szerep-

lési versengést, a sikeres vagy bukással végződő fellépéseket, az állomás-helyek polgárainak a társulathoz és színészeihez való viszonyulását, a vándorszínijátás problémáit és megannyi más eseményt eleventí fel Gerold László munkája.

Ez természetes is, hiszen akkoriban színházi életünk velejárója volt a társulatok állandó vándorlása, az időszakos fellépések, a színtársulatok közötti versengés — helységért, színházért, színészért, közönségért. S a színhely: az ezernyolcszázas évek Szabadkája, Zomborja, Nagybecskerekere, Zentája, Nagyikindája, Zágrábja, a főszereplők pedig az akkori idők vezető színészei, színésznői, színigazgatói: Kilényi Dávid, Szuper Károly, Molnár György, Blaha Lujza, Jászai Mari, Latabár Endre, Déryné Széppataky Róza, Szentpétery Zsigmond, Deréki Antal, Egressy Gábor, Krecsányi Ignác, Prielle Kornélia, Sziembenburger Károly, Rakodczay Pál és a többiek.

Nagyon érdekesek az emlékezések, izgalmas a naplórészletekkel festett korrajz, az idézett levelek tartalma pedig ma is parázs viták kiváltója lehetne. Belőlük kapunk eleven képet például arról, hogyan igyekeztek a színigazgatók ügyüknek megnyerni a helyi méltóságok kegyeit, milyen kérdésekben voltak nézeteltérések, s hogyan sikerült — ha egyáltalán sikerült — ezeket megszüntetni. Olvasásuk után válik érthetővé és kétségtelenné az is, hogy az akkori létküzdelemben a vidéki színtársulatoknak sem a vezetői, sem a csillagai nem mondhattak le a nagyobb „gázsierő” folytatott állandó versengésről, a betévfalat biztosításáról.

Hogy egy könyv, amely napló-, emlékirat- és levélrészletekből áll össze, lényeges dolgokról hitelesen szóljon, annak a sok másodlagos között két elsőleges feltétele is van. Az első, hogy a napló, emlékirat vagy levelek írója olyan embereket és eseményeket érintő jelentős dolgoknak legyen a tanúja, amelyek sorsdöntőek voltak. A másik viszont, hogy a könyv szerzőjének tárgyi ismeretei, történelmi tájékozottsága és elméleti felkészültsége legyen olyan szinten, hogy válogatásával és a napló-, emlékirat- és levélrészletek összeállításával lényeges összefüggéseket tudjon érzékelteni.

Úgy hiszem, a *Színházi életünk I.* „munkatársai” és szerzője, Gerold László esetében mindkét feltétel megvan. Mi több, írónk, színházi ügyünk harcosa, érdekelt is a könyvben tárgyalt események — ez esetben színházi életünk múltjának — objektív, őszinte és tárgyilagos feltárásában. Éppen ezért jó és alapos munka e könyv, színház történeti utazás, amely olvasmányélmény és művelődéstörténeti forrásanyag is egyben.

Jóllehet, a magyar színházi élet legmozgalmasabb időszakának fontosabb eseményeit és állomásait részben már bemutatta a színház történeti emlékező irodalom is, Gerold László könyvével mégis sok új színt villant fel, sok új, érdekes árnyalattal s így új összefüggések feltárásával gazdagítja ismereteinket. Találónan válogatja össze a vidéki színijátás vezető alakjait, éppen annyit közölve a rájuk vonatkozó anyagból, amennyi

szükséges az erőteljes, de finom vonásokkal való művészet és emberi arculatuk megrajzolásához. A közzétett hagyaték színesen, helyenként szinte drámai erővel idézi fel a társadalmi állapotok különböző epizód-eseményeit.

Molnár György emlékirataiból (1854 és 1855) idézünk: „*A férfiak vagy éppen nem, vagy csak rövid betekintéssel gyakorolták a színházlátogatást s aztán siettek Bacchus dőzs asztalához virtuskodni, ti. egymást az asztalcsókoltatásig leáztatni.*

Szánandó élet volt a szabadkai nők élete, egész napéjen honn a falak között egyedül és mindig éberem lenni, hogy ha napok múltával, víg társasággal hazajön a férj, álljon elő a dús asztallal és jó pincével, csapjon olyan lakomát, mely kivilágos-kivirradtig tartson egyhuzamban legalább egy hétig.”

Egressy Gábor emlékiratában (1857) olvassuk: „*Szabadkának rendes színáza van, mely három év előtt készült el, csendesesen, de díszesen. Szabadka nem jajveszékelt, nem vajudott évtizedeken át, nem hívta segélyül az alvilágot, hogy egy szerény színházat létrehozzon. Szabadka úgy tőn, mint az igazi érzélem, mely nem beszél nagy szájjal, hanem cselekszik nagy lélekkel.*”

Az emlékező irodalomban ránk maradt hagyaték — naplók, emlékiratok, levelek — igazi kincsébánya azok számára, akiket közelebről érdekel a vajdasági magyar színjátszás induló korszaka. Sok olyan kérdéssel találkozunk benne, amely jelenleg is foglalkoztat bennünket. A múlttal való ilyenfajta találkozás, az egykori dokumentumokkal szinte brutális őszinteséggel hökkenti meg és kényszeríti gondolkodásra az olvasót, de módot nyújt arra is, hogy mindenki maga alkothasson véleményt az eseményekről és jelenségekről. Ez meghatározza a kezünkben levő könyv egyik fő erényét, de fogyatékoságai is részben ezzel függenek össze.

A hitelesség például általános problémája a színházi emlékező irodalomnak. A napló- és emlékiratírók szinte kivétel nélkül szubjektívek — ez a műfaj jellegének természetes velejárója —, így e könyv „társszerzői” is. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert itt a „társszerzők” színészek. A színészek pedig (ahogyan ezt Gerold László is megállapítja) „tudvalevőleg a legérzékenyebb, a legszenzibilisebb, az önmagukkal legtöbbet és legszívesebben foglalkozó emberek közé tartoznak. Ez a professzionális jellegű mozzanat betegség is, erény is, egyszerre teszi érdekessé, sőt kissé szenzáció-ízűvé, és a hitelességszint tekintetében problematikussá is a naplókat meg az emlékiratokat, illetve ezek összes — itt is fellelhető — változatát . . .”

Éppen ezért megítéléseik sokszor vitathatók. Némely nagy jelentőségű eseménynek alig szentelnek figyelmet, más, kevésbé fontosat viszont túlértékelnek. Így természetesen e könyv (mint erre a szerző is rámutat)

nem helyettesíti múlt századbeli színházi életünk történetének átfogó tudományos feldolgozását. Színjátszásunk története csak közvetve, a naplók, emlékiratok és levelek vetületében tárul elénk.

Mint már utaltunk is rá, a könyv tartalma érthető okoknál fogva nem helyettesítheti a történeti és tudományos kutatómunkát, de segítséget nyújt hozzá. A kutatás egy adott korról, jelenségeiről és szereplőiről, a források anyagának tárgyilagos és szakszerű összevetésével alakítanak értéktételeket, és többoldalúan, komplexebben ragadják meg a lényeges folyamatokat, míg a napló-, emlékirat- és levéllírók a személyes élmények felidézésével elevebben, színesebben jelenítik meg az eseményeket. Lejegyzik a szűk körben elhangzottakat, magánbeszélgetéseket idéznek, „bizalmas” ügyeket árulnak el, tehát olyan léggört és hangulatot tárnak fel, amelyeket a történelmi forrásanyagok és a tudományos dolgozatok nem tartalmaznak. Olyan forráskötetet tartunk kezünkben, amely fel-táró munkájával méltón kapcsolódik a *Kövek* sorozatának eddig megje-lent két értékes kiadványához. Különösen örvendetes az, hogy általa a Forum Kiadó az olvasót is bekapcsolta annak a folyamatnak életető ára-mába, amely „kordokumentumú anyagot nyújt azoknak, akik szellemi kultúránk, múltunk iránt érdeklődnek”.

Nyilvánvalóan, nemcsak a művészettörténész vagy a színház-tudo-mánnyal foglalkozók számára izgalmas a könyv, hanem azok számára is, akik szeretik a színházat, az értékes drámairodalmat, a jó színházi előadásokat, akik nem közömbösek színművészetünk mai állapotai iránt, akiknek ma is fontos színházkultúránk továbbfejlődésének ügye.

A naplók, emlékiratok és levelek értelmezésében, valamint a topográfia és időrendi sorrendben való elhelyezésüket a mintegy húszoldalas *Előszó* segíti. Az önálló, kisebb tudományos dolgozatnak is beillő tanulmány gondolatébresztő és megfelelő útbaigazítást is nyújt a forrásanyagként közölt dokumentumokhoz. A dokumentumok megértését megkönnyíti a több mint ötvenoldalnyi, nem teljes, de lexikális forrásként felhasználható *Jegyzetek* című fejezet, amely, látszólagos csekélysége ellenére, munkaigé-nyes, sok türelmet, hozzáértő válogatást megkövetelő munka.

Így a könyv nemcsak rendkívül érdekes olvasmány, hanem hasznos hé-zagpótló mű is. Lépés a színházi életünk múlt századbeli gazdag öröksé-gével való megismerkedés felé. Információt nyújt, de nemcsak tájékoztat, hanem továbblépésre, elmélyültebb kutatásra is ösztönöz. Szolgálatot tesz a színház-történeti ismeretterjesztésnek és a tudományos kutatásnak egy-aránt, és valóra váltja a szerző szándékát is: „... hogy az itteni tájak — a mai Vajdaság, Horvátország és Szlovénia művelődési, elsősorban színházi múltját idézzük meg, ehhez a hagyományvizsgálathoz nyújtunk hiteles dokumentumokat, más szóval, hogy megkönnyítsük és elősegítsük a színház-történeti kutatásokat, az összefoglaló és részletkérdésekkel fog-

lalkozó munkák írását, s nem utolsósorban, hogy a színházi kultúra hagyományai, illetve ezáltal a művelődéstörténetünk iránt érdeklődő nagyközönségnek érdekes és vonzó olvasmánnyal szolgáljunk.”

BIACSI Antal

„NEMES PUBLICUMNAK A CULTURÁBAN VALÓ
ELŐMENETELÉÉRT...”

Gerold László: *Színházi életünk I.*, Forum Könyvkiadó, 1976

A Kövek című sorozat harmadik köteteként látott napvilágot jelenlegi legszámottevőbb színikritikusunknak, Gerold Lászlónak a *Színházi életünk I.* című könyve. A római egyesre az Előszóban találunk magyarázatot: a szerző több kötetre tervezett színháztörténeti hagyományfeltáró munkájának első részét, napló-, emlékirat- és levélrészletek gyűjteményét kapja kézhez az olvasó. Művelődéstörténetünk eddig még jóformán ismeretlen területét tárja fel előttünk e könyv, hiszen a vajdasági színjátszás doyenjének, Garay Bélának a művein kívül alig jelent meg valami a múlt századi színháztörténetre vonatkozólag. Garay Béla 1953-ban megjelent könyvében (*Az ekhószerkéértől a forgószínpadig*) kizárólag csak a százéves szabadkai színjátszással foglalkozik, s ahogy Majtényi Mihály az előszóban jellemezte: „...nem tudományos munka ez, még csak nem is teljes emlékkönyv, csak felvázolása az adatoknak, helyenként meleg és színes feldolgozással.” Garay másik könyve, az 1971-ben megjelent *Színészarcképek* azoknak a színészeknek állít emléket, akik Szabadkán születtek vagy pályafutásuk kezdődött ott. S ezen túl jóformán semmi sem jelent meg színháztörténeti régmúltunkról...

Azért jelentős Gerold könyve (és a beígért folytatás), mert mozaikkockái révén — ha töredékesen, homályba veszően, csupán sejtetően is — kialakul vidékünk múlt századi színházi kultúrájának a képe. A színházigazgatók, rendezők, színészek személyes emlékeiből Gerold azokat a részeket gyűjtötte egybe, amelyek e táj színháztörténetére vonatkoznak, s e részleteknek a helyhez és időrendiséghez kötődő csoportosítása biztosítja a dokumentumjelleg érvényesülését, és mintegy folyamatban mutatja meg a színházi kultúra kialakulását, fejlődését. Tévedés ne essék: nem folyamatos színháztörténetről van szó, csupán forrásgyűjteményről, amely vonzó olvasmánnyként, a kortárs szemével nézve villantja föl múlt századi színházi életünk egy-egy pillanatát. Tehát csak megkönnyíti a kutatást, és anyagot szolgáltat egy jövőbeni alapos színháztörténet megírásához, ugyanakkor a hagyományok iránt érdeklődő olvasóknak nyújt (sokszor első közlésben) érdekes olvasmányt.